

BÍRÁLAT

Papp Nóra

Etnofarmakobotanikai kutatások értékelése

az erdélyi Homoródok mentén

MTA doktori értekezéséről

Papp Nóra doktori értekezése egy több mint másfél évtizedet átfogó, következetesen felépített etnofarmakobotanikai kutatássorozat összegzése, amelynek középpontjában az erdélyi Homoródok mentén fennmaradt népi növényhasználati és gyógyászati tudás feltárása, dokumentálása és értelmezése áll.

A választott téma tudományos relevanciája vitathatatlan. A hagyományos népi gyógynövényhasználat és -ismeret gyors visszaszorulása, a tudásátadás megszakadása olyan folyamatok, amelyek az etnofarmakobotanikai kutatásokat napjainkban nemcsak indokolttá, hanem sürgetővé is teszik. A szerző munkája ebben az értelemben egyszerre tekinthető tudományos kutatásnak és kulturális értékmentő tevékenységnek.

Bár a bíráló feladata a mű tudományos eredményeinek, újdonságtartalmának, érdemeinek és hiányosságainak bírálata, a dokumentum értékeléséhez hozzátartozik a kontextus ismerete is. Papp Nóra a PhD-fokozat megszerzése óta eltelt időben a Pécsi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Karán egy olyan kutatási irányt honosított meg, amelynek hazánkban kevés művelője van. Az általa létrehozott etnofarmakobotanikai kutatócsoport munkáját számos tudományos közlemény és szakdolgozat fémjelzi, valamint az a tény is, hogy a témavezetése alatt született 4 PhD-fokozat közül kettőnek etnofarmakológiai kutatás volt a témája. Kutatási eredményeit tudományos közleményeken kívül három könyvben publikálta, amelyekben Lövétén, Homoródkarácsonyfalván és a Nagy-Homoród térségének hagyományait és népi orvoslását összegezte. Ezek a művek túlmutatnak a szűkebb értelemben vett etnofarmakobotanikai munkákon, mivel nemcsak a gyógyászati célú növényhasználatot

és a gyógyászati céllal alkalmazott eszközök közül nemcsak a gyógynövényeket dokumentálják.

Az értekezés szerkezete és stílusa

A több mint 50 közleményen alapuló értekezés 81 oldal terjedelmű, amelyet a gyűjtött adatokat, az adatközlőket bemutató, tájszótárat és illusztrációkat is tartalmazó függelék egészít ki. A munka szerkezete logikus, nyelvezete pontos, tudományos igényű, megfelel az MTA doktori értekezésekkel szemben támasztható formai és stiláris elvárásoknak. A felhasznált szakirodalom bőséges és releváns.

Bevezetés

Az értekezés első fejezete megfelelően vezeti be a kutatás tárgyát, tudományos kontextusát és indokoltságát. A szerző érzékelteti, hogy az etnofarmakobotanikai kutatások napjainkban sürgető tudományos és kulturális feladatnak számítanak és bemutatja a dokumentált tudás potenciális relevanciáját a modern farmakognózia és fitoterápia számára is. A bevezetésben a szerző elhelyezi saját kutatásait az etnobotanikai és etnofarmakobotanikai kutatások hazai és nemzetközi rendszerében. Ugyanakkor kérdésesnek tartom, hogy a XVI-XX. századi magyar források (8-9. o) mennyire tekinthetők népi gyógynövényismereti műveknek. Pozitívum, hogy a dolgozat már ebben a korai szakaszban reflektál a munka interdiszciplináris jellegére. Az értekezésben összefoglalt kutatás módszertanában ugyanakkor nem tükröződik az a komplexitás, amit a szerző a bevezetőben a módszertani eszköztárral kapcsolatban bemutat. A bevezető fejezet 1.5 alfejezetével kapcsolatos hiányérzetem, hogy a hagyományos és hivatalos orvoslás kapcsolata csak elnagyoltan van bemutatva.

Az értekezés 3. fejezete, amely a Homoródok mentén kijelölt kutatópontok részletes ismertetését tartalmazza, módszertani és értelmezési szempontból is alapvető jelentőségű. A földrajzi, társadalmi és kulturális keret, valamint a települések bemutatása nem formális felsorolás, hanem olyan kontextusteremtő leírás, amely segíti az olvasót annak megértésében, hogy a később bemutatott etnofarmakobotanikai adatok milyen környezetben keletkeztek. A szerző bemutatja a térség hagyományos gazdálkodási formáit, a földhasználat változásait, valamint felvillantja azokat a társadalmi átalakulásokat, amelyek hatással voltak a népi gyógyászati tudásra és gyakorlatra. Ebben

a fejezetben egyedül a klimatikus és talajviszonyok bemutatásának hiánya keltett némi hiányérzetet.

Célkitűzések és kutatási koncepció

A szerző kutatásainak célja az erdélyi Homoródok mentén fennmaradt népi növény- és gyógynövényismeret átfogó feltárása és értelmezése volt. Ennek keretében célkitűzése volt annak vizsgálata, hogy a Kis- és Nagy-Homoród mentén kijelölt 14 kutatóponton 2008 és 2014 között végzett adatgyűjtések alapján mely növény- és gyógynövényfajokat ismertek és alkalmaztak, továbbá, hogy dokumentálja azok termőhelyi jellemzőit, gyűjtési és feldolgozási módjait. A kutatás kiterjedt a humán- és állatgyógyászati alkalmazások indikációira, készítménytípusaira és használati módjaira, valamint a népi és a hivatalos orvoslás mindennapi gyakorlatban megjelenő viszonyának elemzésére. A szerző összehasonlító elemzést tervezett egyrészt a 14 kutatópont között, másrészt a térség korábbi felméréseivel, feltárva a népi tudás időbeli változásait, fennmaradó és eltűnő elemeit, valamint az újonnan megjelenő gyakorlatokat. Célkitűzés volt az eredmények összevetése egyes növények fitokémiai, farmakológiai és fitoterápiás szakirodalmi adataival, a kutatás értékmentő és tudásmegőrző szerepének értékelése is.

Az értekezés célkitűzései világosak, koherensek és jól illeszkednek az etnofarmakobotanikai kutatások nemzetközi irányvonalához. Külön értékelendő, hogy a szerző nem törekszik a gyűjtött adatok normatív értékelésére, hanem a szakterületen megkövetelt alázattal dokumentálja a felhasználási célokat és módokat. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a dolgozat nem él explicit hipotézisek megfogalmazásával, s a kvantitatív elemzések iránya és célja sincs definiálva a célkitűzésekben.

Anyag és módszer

A módszertani fejezetben a szerző bemutatja a terepi adatgyűjtés menetét, az adatközlők kiválasztásának módját, az alkalmazott interjútechnikákat és a kvalitatív adatfeldolgozás módszereit. A munka értékes és érdekes része a saját módszertani tapasztalatok ismertetése.

Célszerű lett volna feltüntetni a kutatópontokon és a gyűjtési időközön kívül az adatközlők számát is az 1. táblázatban (bár ez a függelék alapján megállapítható). Opponensi szempontból felvethető, hogy a jelentős adatbázis lehetőséget adott volna

mélyebb kvantitatív elemzésekre is. Bár a kvalitatív megközelítés dominanciája indokolt, bizonyos statisztikai eszközök alkalmazása tovább erősíthette volna az eredmények értelmezhetőségét. Az Adatok feldolgozása és értékelése című fejezetben gazdagabb elemzési eszköztár bemutatása lett volna indokolt.

Eredmények és összefoglalás

A szerző az értekezésben 350 terepnap eredményeit foglalja össze, amelyek során 337 adatközlőtől 14 településen 366 növény- és 28 gombataxonról gyűjtött adatokat. Az értekezés egyik legértékesebb része a népi növényterminológia és taxonómia bemutatása. A dolgozat ebben a tekintetben referenciaértékű: a helyi növénynevek összegzése, megfeleltetése a tudományos növényneveknek példás alaposággal történt meg. Kiemelendő az a törekvés is, hogy a szerző a helyi tudást annak saját logikája mentén mutassa be.

A Függelék részét képező Növények adattára a nagy volumenű gyűjtőmunka tömör, rendkívül értékes és adatgazdag összegzése. Az anyagból ugyanakkor hiányolom az olyan, rendelkezésre álló adatok bemutatását, amelyek az értelmezést, értékelést segítették volna: hasznos lett volna az egyes felhasználási céloknál az említési gyakoriságot is feltüntetni. Szintén hiányolom az etnofarmakológiai munkához kapcsolódó fitokémiai és -farmakológiai eredmények bemutatását, különösen azért is, mert az értekezés alapjául szolgáló cikkek közül több mint 10 ilyen eredményekről is beszámol.

Az értekezés forrásmunkaként kiválóan használható, ugyanakkor az eredmények szintézise és kontextusba helyezése tovább növelhette volna tudományos hatását. Hasznos lett volna a dokumentált alkalmazási célokat kvantitatív módszerekkel is vizsgálni, a felhasználási célokat összevetni más területeken gyűjtött adatokkal. Érdeemes lett volna kiemelni, bemutatni azokat az alkalmazási célokat, amelyeket korábban ezen a területen (akár tágabb értelemben véve, például Erdélyben) még nem írtak le, illetve amelyeket az adott növénnel kapcsolatban máshol sem dokumentáltak. A munka értékét növelte volna, ha az egyes terápiás területek szisztematikus értékelésére sor került volna a fenti módszerrel, kiegészítve mindezt az egyes növények hivatalos alkalmazásával vagy tudományosan alátámasztott hatásaival.

A korábbi erdélyi eredményekkel való összevetés nagyon vázlatos. Sajnos, a további kutatásra érdemesnek jelölt növényekkel kapcsolatos bekezdés (75. oldal) is

nagyon rövid; kifejezetten érdekes lett volna részletes elemzést olvasni ezzel kapcsolatban az értekezésben. Az Összefoglalás fejezet szintén nagyon tömör, pedig a terjedelmi korlátok lehetővé tették volna részletesebb diszkussziót, különösen az etnobotanikai és fitoterápiás forrásmunkákkal való összevetést tekintve.

ÖSSZEGZÉS

Az értekezés jelentős, önálló tudományos teljesítmény. Valószínűleg az utolsó pillanatban rögzítette egy földrajzi térség hagyományos gyógynövényhasználatát, ilyen értelemben értékmentő és pótolhatatlan munka. Legfőbb erősségei közé tartozik a hosszú távú és következetes terepi adatgyűjtés, a kiemelkedő adatgazdagság, a gyűjtött adatok elfogulatlan és precíz közlése, a módszertani reflexió és az interdiszciplináris szemlélet. Gyengeségként az explicit tézisek hiánya, a kvantitatív elemzések és az elméleti szintézis korlátozott alkalmazása említhető.

Mindezek alapján az értekezést nyilvános vitára bocsátásra alkalmasnak, tudományos értékei alapján pedig az MTA doktori cím megszerzésére sikeres védés esetén érdemesnek tartom.

KÉRDÉSEK

1. A gyűjtött adatok, valamint azok feldolgozása alapján melyek azok a legfontosabb tézisek, amelyekben összegezné munkája lényegi részeit?
2. Milyen kvantitatív elemzési lehetőségeket lát az adatok jövőbeni feldolgozása során? Kérem, szemléltesse ezt néhány példán keresztül!
3. Mivel, milyen szakirodalmi vagy a gyűjtés során nyert adatokkal indokolja azt, hogy a 75. oldalon felsorolt 13 taxont tartja leginkább további kutatásra érdemesnek?
4. A népi növényismereti tudás eredetét tekintve milyen típusú adatokat gyűjtöttek az említett 13 taxon esetén?
5. Az etnofarmakobotanikai kutatás nyomán végzett farmakológiai, fitokémiai és hisztológiai munkáknak melyek a legjelentősebb eredményei?

6. A 16 éven át végzett gyűjtőmunka során megfigyelhető volt-e tendenciózus változás a népi gyógynövényhasználatban a térségben?
7. Milyen etikai kihívásokat lát a hagyományos tudás tudományos hasznosítása során?

Szeged, 2025. december 31.

Csupor Dezső
Szegedi Tudományegyetem
Gyógyszerésztudományi Kar
Klinikai Gyógyszerészeti Intézet